

Роговський Я. С.,

аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан розвитку українського суспільства та держави, який характеризується необхідністю проведення теоретико-правового дослідження правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп населення в реальних умовах.

У дослідженні здійснено узагальнення наукових підходів щодо гарантій прав і свобод особи, під якими необхідно розуміти, по-перше, певні умови, за яких можлива найповніша та всебічна реалізація прав і свобод особи; по-друге, засоби, які ефективно забезпечують охорону та захист прав і свобод особи в разі їх незаконного порушення. Автором статті зазначено, що в системі гарантій прав і свобод людини та громадянина окреме місце відведено правовим гарантіям, які створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

Значну увагу приділено дослідженню правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп населення в сучасних умовах як правових умов, засобів та способів, що визначають послідовний порядок дій певної категорії осіб щодо реалізації прав і свобод людини у спосіб та у формі, що закріплені міжнародним правом та чинним національним законодавством держави.

Автор статті пропонує здійснити поділ цих гарантій на дві великі групи: нормативно-правові (як сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація, охорона і захист прав і свобод маломобільних груп населення в сучасних умовах) та організаційно-правові (сукупність державних органів та органів місцевого самоврядування, а також політичних партій і громадянських організацій, засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій та їх діяльність у сфері правотворчості і правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування маломобільними групами населення своїми правами і свободами).

Ключові слова: гарантування прав і свобод, маломобільні групи населення, механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина, права і свободи людини, правові гарантії прав і свобод людини та громадянина.

Rohovskyi Ya. S. Legal guarantees of providing the rights and freedoms of the disabled groups of the population in the current conditions: theoretical and legal aspect

Abstract. The article examines the current state of development of Ukrainian society and the state, which is characterized by the need to conduct a theoretical and legal study of legal guarantees of ensuring the rights and freedoms of low-mobility population groups in real conditions.

The research summarizes the scientific approaches to the guarantees of the rights and freedoms of the individual, under which it is necessary to understand, firstly, certain conditions under which the most complete and comprehensive realization of the rights and freedoms of the individual is possible; secondly, means that effectively ensure the protection and protection of a person's rights and freedoms in the event of their illegal violation. The author of the article states that in the system of guarantees of the rights and freedoms of a person and a citizen, a special place is given to legal guarantees that create the necessary legal conditions for transforming the rights and freedoms of a person and a citizen enshrined in legislation from possibilities into reality.

Considerable attention is paid to the study of legal guarantees of ensuring the rights and freedoms of low-mobility population groups in modern conditions as legal conditions, means and methods that determine the consistent order of actions of a certain category of persons regarding the realization of human rights and freedoms in the manner and in the form established by international law and in force national legislation of the state.

The author of the article proposes to divide these guarantees into two large groups: regulatory and legal (as a set of legal norms, which ensure the implementation, protection and protection of the rights and freedoms of

low-mobility population groups in modern conditions) and organizational and legal (a set of state bodies and bodies local self-government, as well as political parties and civil organizations, mass media, international human rights organizations and their activities in the field of law-making and law enforcement, aimed at creating favorable conditions for the real use of their rights and freedoms by less mobile population groups).

Key words: *guarantee of rights and freedoms, low-mobility population groups, the mechanism of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen, rights and freedoms of a person, legal guarantees of the rights and freedoms of a person and a citizen.*

Вступ. Конституція України вперше у практиці державотворення України визначила принципове положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та їх забезпечення складають головний обов'язок сучасної державної влади. Внаслідок цього, процес побудови демократичної, правової, соціальної держави Україна направлений на формування ефективного та дієвого механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах сучасних викликів та загроз [1].

Водночас, реальність прав і свобод людини та громадянина означає такий їх стан, коли кожна людина не лише згідно з законом, але й фактично володіє цими правами і свободами, може безперешкодно, за своєю волею як у суспільних, так і в особистих інтересах користуватися та розпоряджатися можливостями, захищати їх від порушень і вимагати від компетентних органів держави відновлення цих прав і свобод.

Необхідно зазначити, що реальний демократизм будь-якої держави визначається її ставленням до правових гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина. За чинною Конституцією України утвердження та забезпечення прав людини є ключовим обов'язком держави. Щодо утвердження, то слід відмітити, що в Основному Законі, дійсно, закріплено широке коло особистих, соціально-економічних, політичних і культурних прав та свобод у відповідності до міжнародних стандартів. Що ж до реального забезпечення прав і свобод певних соціальних груп, які в силу різних причин (вагітність, вік, наявність інвалідності, вади здоров'я тощо) відчувають певні труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації, орієнтуванні у просторі, то тут є серйозні проблеми в реалізації їх конституційно-правового статусу [2, с. 239].

Враховуючи те, що до категорії маломобільних груп населення відносяться люди з порушенням здоров'я, вагітні жінки, люди старшого (похилого) віку тощо, які відчувають певні труднощі та незручності в соціально-побутовому житті, тому і виникає необхідність у проведенні теоретико-правового дослідження правових гарантій забезпечення прав і свобод цієї категорії громадян в умовах сьогодення.

Дослідження у сфері правових гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина здійснювали такі науковці як С.В. Бобровник, Є.В. Білозьоров, С.Д. Гусарев, М.М. Гуренко, К.Г. Волинка, В.П. Власенко, Т.М. Заворотченко, А.М. Колодій, Ю.В. Кривицький, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, І.Й. Магновський, О.В. Негодченко, А.Й. Олійник, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Е.Є. Регушевський, О.Ф. Скакун, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, А.І. Хальота, Ю.С. Шемшученко та інші дослідники. Але не зважаючи на наявність значної кількості досліджень у сфері реалізації прав і свобод людини, проблематика правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп населення в сучасних умовах залишається відкритою та малодослідженою. Тому вважаємо доцільним розглянути це питання на новому теоретико-методологічному рівні із врахуванням досягнень юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан наукового дослідження правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп населення можна охарактеризувати як такий, що потребує додаткового вивчення та напрацювання відповідних пропозицій, що особливо актуалізується в умовах побудови соціальної, демократичної, правової держави та інтеграції України до Європейського Союзу й інших міжнародних співтовариств.

Визначенню правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп

населення в сучасних умовах реаліях, на наш погляд, об'єктивно має передувати розкриття змісту та встановлення обсягу таких понять як гарантії прав і свобод людини та громадянина.

У наукових працях побутують різні методологічні підходи до визначення поняття гарантій, що пов'язано як з обсягом, так і складністю цього питання. Доводиться констатувати, що запропоновані дослідниками дефініції з різною мірою повноти розкривають зміст цього складного явища. При цьому розуміння сутності гарантій прав і свобод особи, осмислення всієї системи гарантування має важливе теоретичне і практичне значення в правозастосовній діяльності [3, с. 24].

В енциклопедичній літературі зазначається, що конституційні права та свободи людини і громадянина в Україні забезпечуються за допомогою встановлених законодавством гарантій. Поняття «гарантії» (франц. *garantie* – забезпечення, порука) охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. Держава, яка закріплює права та свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання зі створення сприятливих умов для ефективного забезпечення останніх. Розрізняють чотири види гарантій: економічні, політичні, ідеологічні та юридичні (правові). Неухильне дотримання гарантій прав і свобод людини та громадянина є однією з умов розвитку демократії, законності, прогресу в усіх сферах суспільного життя [4, с. 130].

Гарантії представляють собою складне соціально-політичне та юридичне (правове) явище, яке характеризує щонайменше три аспекти: 1) пізнавальний – дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні відомості про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний – використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей усередині країни та за її межами; 3) практичний – визнає гарантії в якості інструментарію правничої науки, передумови задоволення соціальних потреб

людини. Таким чином, гарантії – це система соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, які забезпечують рівні можливості особі для здійснення своїх прав, свобод та інтересів [5, с. 275].

У свою чергу О.В. Петришин інтерпретує гарантії прав і свобод людини та громадянина в якості системи загальних (політичних, економічних, духовних тощо) і спеціально юридичних (правових) засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [6, с. 456].

Водночас С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник та О.Л. Слюсаренко стверджують, що гарантії забезпечення прав і свобод людини – це відповідні умови та засоби, які сприяють перетворенню в життя проголошених прав і свобод та виконанню обов'язків особи [7, с. 241].

Подібну позицію з цього приводу обґрунтовує К.Г. Волинка, яка вважає, що гарантії забезпечення прав і свобод людини – це певні умови та засоби, які забезпечують реальне (фактичне) здійснення її прав і свобод; це сукупність установлених Конституцією норм, які виступають основним засобом захисту прав і свобод людини, а також певна система встановлених Конституцією правозахисних інститутів разом з основними принципами їх діяльності [8, с. 18].

Окрім того, в правничій літературі зазначено, що гарантії є важливим засобом охорони та захисту прав і свобод людини. Вони є системою норм, принципів і вимог, які забезпечують процес реалізації прав і законних інтересів людини. Призначенням гарантій є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційного статусу людини в реальних правових відносинах.

Можна стверджувати, що гарантії є засобом, що забезпечує втілення передбачених конституцією можливостей людини до фактичної дійсності, а разі порушення прав і свобод – ефективним інструментом їх відновлення. Як свідчить міжнародний досвід, ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загальноправових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних

інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації інституту юридичної відповідальності, ступеня правової свідомості та культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоефективного органу конституційного контролю. Гарантії складають систему узгоджених чинників, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини.

Таким чином, під гарантіями прав і свобод особи необхідно розуміти, по-перше, певні умови, за яких можлива найповніша та всебічна реалізація прав і свобод особи; по-друге, засоби, які ефективно забезпечують охорону та захист прав і свобод особи в разі їх незаконного порушення. Тобто гарантії прав і свобод людини та громадянина як загальне поняття представляють собою основні умови і засоби, за допомогою яких особа або певна група осіб можуть реалізувати свої права і свободи згідно чинного законодавства.

Необхідно зазначити, що в правничій літературі представлені різні підходи не лише до трактування поняття гарантій прав і свобод людини та громадянина, але і до їх класифікації. Система гарантій прав і свобод особи є досить складною та розгалуженою через існування різних чинників, які забезпечують реальність таких прав і свобод. Систематизація гарантій прав і свобод людини та громадянина здійснюється по-різному, адже існує велика кількість теорій, доктрин, ідей, критерій щодо класифікації останніх. Багатоманітність точок зору зумовлена різними дослідницькими підходами до цього питання, інтересами вчених, періодами дослідження тощо.

Так, П.М. Рабінович поділяє гарантії прав і свобод на загальносоціальні та спеціальні (правові). До загальносоціальних належать: економічні, політичні, духовно-ідеологічні. Спеціальні (правові) – це встановлені державою юридичні норми, які спеціально спрямовані на забезпечення прав людини, а також практична діяльність із застосування цих норм та правозастосовувальні акти відповідних органів державної влади [9, с. 7–8].

В.Ф. Погорілко здійснює поділ гарантій на дві основні групи: загальносуспільні (загальносоціальні) та юридичні (правові). У свою чергу, поміж загальносуспільних гарантій учений розрізняє політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) гарантії, тобто відповідно до суспільних систем – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), які склалися й функціонують у нашому суспільстві [10, с. 41].

Отже, політичними, економічними, соціальними, ідеологічними і культурними гарантіями прав і свобод особи є певні суспільні сфери – політична, економічна, соціальна, ідеологічна і культурна, які історично склалися й функціонують у суспільстві. Необхідно зазначити, що ці гарантії забезпечують найбільш повну і всебічну реалізацію прав і свобод особи за наявних політичних, економічних, соціальних та інших передумов.

У суспільному житті реалізація прав і свобод забезпечується юридичними (правовими) гарантіями, що являють собою правові засоби, за допомоги яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються їх порушені права [11, с. 237]. Дотримання правових гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільного життя.

Ефективність правових гарантій прав і свобод людини залежить від Конституції та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи та громадські організації, які повинні створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Правові гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання і культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади.

Таким чином, роль і значення правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

Для того, щоб детальніше з'ясувати призначення правових гарантій забезпечення прав і свобод людини в сучасних реаліях, потрібно проаналізувати погляди вчених-юристів щодо цього виду гарантій.

Юридичні (правові) гарантії – це специфічні засоби забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина; першочергового значення вони набувають за практичної реалізації суб'єктивних прав громадянина. Тобто, це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [12, с. 40].

У правничій науці існує позиція, що правові гарантії – це зумовлена особливостями економічного і суспільного ладу система умов і засобів, яка закріплена в чинному законодавстві та безпосередньо спрямована на забезпечення законності, безперешкодне здійснення, захист прав і свобод [13, с. 219].

Зважаючи на зазначене вище, можна дійти висновку, що правові гарантії забезпечення прав і свобод людини в сучасних реаліях – це сукупність правових засобів і способів, що визначають умови і порядок безперешкодної реалізації прав та свобод особи, а також їх охорону й надійний захист від протиправних посягань.

Необхідно зазначити, що на основі проведеного методологічного аналізу правових гарантій, можна стверджувати, що функції, які вони виконують, охоплюють увесь процес забезпечення прав і свобод людини, а не тільки їх охорону та захист. Правові гарантії повинні забезпечити реальність проголошених державою прав і свобод людини та створити належні умови для їх реалізації. Ефективність реалізації прав і свобод буде тоді, коли в чинному законодавстві будуть визначені реальні механізми та порядок їх здійснення, а не тільки нормативна регламентація та визначення форми їх охорони

й захисту. Функціональне призначення правових гарантій забезпечення прав і свобод людини полягає в тому, що вони повинні забезпечити реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина в умовах сьогодення.

Висновки. Поняття правових (юридичних) гарантій прав людини як систему умов, засобів та способів забезпечення можливостей для реалізації своїх прав вживають зазвичай для визначення гарантій у широкому розумінні цього терміну. Щодо правових гарантій забезпечення прав і свобод маломобільних груп населення в сучасних умовах, то потрібно зазначити, що ці правові умови, засоби та способи визначають послідовний порядок дій певної категорії осіб щодо реалізації прав і свобод людини у спосіб та форму, що закріплені міжнародним правом та чинним національним законодавством держави.

На наше переконання, ці правові гарантії умовно можна поділити на дві великі групи: нормативно-правові та організаційно-правові. Нормативно-правові гарантії включають в себе сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація, охорона і захист прав і свобод маломобільних груп населення (людей з порушенням здоров'я, вагітних жінок, людей старшого (похилого) віку тощо) в сучасних умовах. До них відносяться правові гарантії, які закріплені в конституціях держав (чинному законодавстві) і міжнародно-правових актах.

Організаційно-правові гарантії – це сукупність державних органів та органів місцевого самоврядування, а також політичних партій і громадянських організацій, засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій та їх діяльність у сфері правотворчості і правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування маломобільними групами населення своїми правами і свободами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 26.09.2024).
2. Шемшученко Ю. С. На перехресті століть : вибрані праці. Київ : Юридична думка, 2010. 608 с.
3. Білосьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : монографія. Київ : Аванпост-прим, 2009. 190 с.

4. Васецький В.Ю. Права особи в романо-германській правовій системі. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2004. Вип. 24. С. 60–66.
5. Теорія держави та права : підруч. / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін. / За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
6. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
7. Теорія права і держави : навч. посіб. / С. Д. Гусарєв, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.
8. Волинка К. Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. 34 с.
9. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997. 64 с.
10. Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону / За ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Правова держава, 1997. 156 с.
11. Кушніренко О. Г., Т. М. Слінько Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 440 с.
12. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 432 с.
13. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права : підручник. Київ: Кондор, 2002. 353 с.